Jacek Wojnicki

Specyfika systemu partyjnego Bośni i Hercegowiny

Przedmiotem analizy będzie kształtowanie się sceny politycznej w Bośni i Hercegowinie. Stanowiła ona najbardziej zróżnicowaną etnicznie i religijnie republikę jugosłowiańską w latach 1946–1991. Przemieszczenie ludności muzułmańskiej, serbskiej i chorwackiej powodowało, iż była ona często określana jako „Jugosławia w miniaturze”. Aby zrozumieć *casus* bośniacki, należy odwołać się do sytuacji historycznej na początku XX w., a następnie prześledzić rozwój sytuacji społeczno-politycznej w ramach państwa jugosłowiańskiego, aż do krwawego rozpadu federacji u progu lat 90. ubiegłego stulecia.

Wszyscy autochtoniczni mieszkańcy Bośni i Hercegowiny do początku XX w. byli określani jako Bośniacy, niezależnie od wyznawanej religii czy używanej gwary językowej. Dopiero w miarę umacniania się nowoczesnej tożsamości narodowej (od XX w.) wyznawcy prawosławia zaczęli się utożsamiać z narodowością serbską, a katolicy – z narodowością chorwacką. Natomiast ludność muzułmańska nie miała możliwości włączenia się do Serbów czy Chorwatów. Mimo iż była to ludność słowiańska, to jej wielowiekowa przynależność do islamu uniemożliwiała utożsamienie się z dwoma wspomnianymi narodami bałkańskimi. Władze komunistyczne w latach 60. XX w. formalnie uznały ludność muzułmańską – nie tylko w znaczeniu konfesyjnym¹.

Ocenia się, iż przed 1914 r. najliczniejszą grupę narodową na terenach Bośni i Hercegowiny stanowili Serbowie (ok. 43%), następnie ludność muzułmańska (ok. 32%), a najmniejszą grupą byli Chorwaci (ok. 22%). Należy podkreślić fakt sporego zróżnicowania ludności nie tylko w wymiarze ilościowym, ale i przestrzennym. W kolejnych spisach w ramach państwa jugosłowiańskiego przewagę na ziemiach bośniackich utrzymywali Serbowie (ok. 44%) przed Muzułmanami (ok. 30–32%). Dopiero od spisu przeprowadzonego w 1971 r. role niejako się odwróciły, po raz pierwszy najwięcej ludności przyznało się do określenia Muzułmanin (ok. 39%), natomiast do narodowości serbskiej – tylko 37%. Wzrost deklaracji muzułmańskich należy wiązać z dwoma przesłankami: pewna grupa ludności zaczęła oficjalnie przyznawać się do nowej, konstytucyjnie uznanej narodowości, a po wtóre – przyrost wśród ludności muzułmańskiej przewyższał rozrodczość serbską czy chorwacką².

¹ Zob. P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 72 i n.

² *Tamże*, s. 74 i n.

Zróznicowanie etniczne znalazło swój wyraz w kształtowaniu się sytuacji społeczno-politycznej w Bośni i Hercegowinie. Była ona zamieszkiwana przez ludność serbską, chorwacką oraz muzułmanów, którzy przeszli na islam w okresie kilkunastowiecznego panowania osmańskiego. Po 1908 r. ziemie bośniackie zostały przyłączone do monarchii habsburskiej. W 1910 r. przyjęto ustawy regulujące status prowincji. Sejm miał dość ograniczone kompetencje, jego decyzje mogły być uchylane przez ministerstwo finansów oraz parlamenty Austrii i Węgier. W parlamencie ukształtowała się mozaika ugrupowań wedle kryterium etnicznego: partie muzułmańskie i chorwackie często głosowały razem, marginalizując ugrupowania serbskie³. W rezultacie elekcji do Sejmu Bośni w 1910 r. podział ukształtował się w sposób następujący: Serbska Organizacja Narodowa (SNO) – 31 mandatów, Muzułmańska Organizacja Narodowa (MNO) – 24 mandaty, oraz dwa ugrupowania chorwackie – Chorwacka Wspólnota Narodowa (HNZ) – 12 mandatów i Chorwacka Wspólnota Katolicka (HKU) – 4 mandaty. Należy przy tym zauważyć, iż głosowano w trzech kuriach narodowych – serbskiej, muzułmańskiej oraz chorwackiej⁴.

W Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców interesy muzułmańskie reprezentowała Jugosłowiańska Organizacja Muzułmańska (JMO) – powstała w 1919 r. Jej niekwestionowanym liderem był Mehmed Spaho, zwolennik federalnego modelu państwa. Jednakże ze względów taktycznych szukał on porozumienia z partiami serbskimi, wchodząc do kolejnych rządów radykałów i demokratów⁵.

Na terenach Bośni i Hercegowiny wybory do Konstytuanty w 1920 r. przyniosły sukces JMO, na którą głosowało 110 895 wyborców (co stanowiło 33,5% głosów). Drugie miejsce przypadło serbskim radykałom, którzy uzyskali 59 443 głosy (ok. 18%). Na trzecim miejscu uplasowali się ludowcy – odpowiednio 55 108 głosów (ponad 16,6%). Dalsze miejsce stało się udziałem chorwackiej partii Stjepana Radicia, którą poparło 38 400 wyborców (11,6%). Na listę klerikalną padło 20 774 głosy (co stanowiło 6,3%), a na listy serbskich demokratów głosowało 18 500 wyborców (5,6%)⁶.

W kolejnej elekcji na terenie Bośni lista muzułmańska uzyskała poparcie 122 494 wyborców (co stanowiło ponad 32%), radykałowie zostali obdarzeni zaufaniem przez 92 623 (24,4%), natomiast chorwacka HLS – 68 013 wyborców (17,9%). Wybory w 1927 r. z kolei przyniosły sukces radykałom – głosowało na nich 183 308 wyborców (37,1%), JMO uzyskała poparcie 127 690 wyborców

³ B. Jelavich, *Historia Bałkanów*, t. II, Wiek XX, Kraków 2005, s. 77.

⁴ M. Kasapović, *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb 2005, s. 100.

⁵ *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, red. W. Roszkowski i J. Kofman, Warszawa 2005, s. 1179.

⁶ Zob. V. Čoronović, *Bosna i Hercegovina*, Beograd–Banja Luka 1999, s. 248.

(29,9%), natomiast ugrupowanie S. Radicia – 83 387 (co dawało 19,5%). Wyniki wyborów parlamentarnych odzwierciedlają mozaikę etniczną, jaką stanowiły ziemie Bośni. Elektorat popierał przede wszystkim partie narodowe serbskie czy chorwackie, a ludność muzułmańska organizację M. Spaho⁷.

Istotną cezurę w historii państwowości jugosłowiańskiej stanowi rok 1929. W styczniu 1929 r. król dokonał zamachu stanu i wprowadził dyktaturę. Zamach stanu miał za zadanie nie tylko utrzymanie władzy przez dwór królewski, lecz przede wszystkim ocalenie wspólnego organizmu państwowego⁸. Król Aleksander wydał jednocześnie dekret o władzy państwowej i królewskiej, na mocy którego przejmował pełnię władzy ustawodawczej i wykonawczej, znosząc dotychczasową Konstytucję. Skupszczyzna została rozwiązana, wydano zakaz istnienia partii etnicznych. Powołano do życia jedną organizację polityczną mającą grupować obywateli jugosłowiańskich – Jugosłowiańską Partię Narodową (*Jugoslovenska Narodna Partija*). Dokonano dalszej centralizacji władzy, przejawem tej tendencji była zmiana nazwy państwa na Królestwo Jugosławii (*Kraljevina Jugoslavija*)⁹. Podstawowym celem dyktatury królewskiej były tendencje unifikacyjne i jednoczące organizm państwowy¹⁰.

Jak zauważa Adam Koseski¹¹, przewrót dokonany w państwie przez monarchę jest w pewnym sensie ewenementem. Położył on jednakże kres monarchii konstytucyjnej, ale jednocześnie oznaczał uratowanie wspólnego organizmu państwowego. W zamyśle króla Aleksandra oznaczało to zniesienie funkcjonowania narodowych ugrupowań politycznych i powstanie partii ogólnojugosłowiańskich.

Królestwo Jugosławii zostało podzielone na dziewięć banowin (dravską, drinską, dunajską, morawską, primorską, savską, vardarską, vrbaską i zetską) oraz okręg Belgrad z miastami Zemanem i Pančevem. Banowinom zostały nadane nazwy pochodzące od rzek przepływających przez ich terytorium (z wyjątkiem primorskiej). Granice banowin ostatecznie zrywały z podziałem Jugosławii na krainy historyczne¹².

⁷ Tamże, s. 251.

⁸ Zob. H. Matković, *Povijest Jugoslavije 1918–1991. Hrvatski pogled*, Zagreb 1998, s. 171; R. Ljušić, *Istorija srpske državnosti*, knj. 2, *Srbija i Crna Gora*, Novi Sad 2001, s. 137 i n.; M. Zečević, *Jugoslavija 1918–1992*, Beograd 1994, s. 49 i n.; J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Słowianie południowi i zachodni VI–XX wiek*, Warszawa 2005, s. 557.

⁹ Por. W. Walkiewicz, *Jugosławia. Byt wspólny i rozpad*, Warszawa 2000, s. 75 i n.; J. Żarnowski, *Autoritarian Systems in Central and South-Eastern Europe (1918–1939). Analogies and Differences*, [w:] *Dictatorships in East-Central Europe 1918–1939. Anthologies*, ed. J. Żarnowski, Wrocław 1983, s. 9 i n.

¹⁰ Zob. J. Borejsza, *Szkoły nienawiści. Historia faszystów europejskich 1919–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2000, s. 143.

¹¹ A. Koseski, *W bałkańskim tyglu*, Pułtusk 2002, s. 124.

¹² W. Szulc, *Przemiany gospodarcze i społeczne w Jugosławii w okresie międzywojennym 1918–1941*, Poznań 1980, s. 35.

W roku 1946 proklamowano uroczyste utworzenie federacji jugosłowiańskiej z sześcioma republikami związkowymi, Bośnia i Hercegowina stała się jedną z nich. Posiadała własne republikańskie władze: parlament oraz rząd. Jedyną legalną siłą polityczną był Związek Komunistów Bośni i Hercegowiny, stanowiący republikański oddział Związku Komunistów Jugosławii (SKJ).

Sytuacja zaczęła się zmieniać w latach 80., za sprawą śmierci długoletniego przywódcy – prezydenta Josipa Broz-Tity – oraz narastającego kryzysu społeczno-gospodarczego i ożywienia dążeń narodowych w poszczególnych republikach związkowych. Tendencje reformatorskie reprezentowane przez polityków słoweńskich (w tej republice przemiany demokratyczne rozpoczęły się najwcześniej – już pod koniec lat 80.), skupionych wokół Milana Kučana, nie zyskały szerszego poparcia¹³. Drugą republiką, w której podjęto próby wprowadzania reform społeczno-politycznych, była sąsiednia Chorwacja, w której zmiany rozpoczęły się po objęciu funkcji lidera lokalnej organizacji partyjnej przez Ivicę Račana¹⁴. Także w środowiskach akademickich dojrzewała myśl o konieczności odejścia od systemu monopartyjnego w kierunku pluralizmu politycznego, co wiązało się jednocześnie z określeniem nowej roli sprawowanej przez partię komunistyczną¹⁵. Jednakże największym oponentem systemu demokracji wielopartyjnej okazał się serbski przywódca Slobodan Milošević, który skutecznie odrzucał i torpedował propozycję zmian zmierzających w tym właśnie kierunku¹⁶.

Do konfrontacji wspomnianych dwóch tendencji doszło na przyspieszonym, XIV zjeździe SKJ w styczniu 1990 r. Gdy propozycje zmian organizacyjnych wniesione przez liderów Słowenii oraz Chorwacji zostały zablokowane przez delegatów kontrolowanych przez serbskiego przywódcę, przedstawiciele słoweńscy i chorwaccy w proteście opuścili salę obrad¹⁷. Jak zauważył Michał

¹³ Zob. B. Magaš, *The Destruction of Yugoslavia. Tracking the Break-up 1980–1992*, London–New York 1993, s. 160; M. Wierzbicka, *Jugosłowiańska scena polityczna*, „Polska w Europie” 1991, z. 4, s. 75.

¹⁴ Zob. *Nikt nie lubi biec. Rozmowa Adama Michnika i Milana Jędrzysa z Ivicą Račanem, premierem Chorwacji*, „Gazeta Wyborcza”, 10 I 2002.

¹⁵ Zob. interesujące opracowanie jugosłowiańskich politologów i prawników dotyczące warunków i zagrożeń odrodzenia pluralizmu politycznego – *Smisao Jugoslovenskog pluralističkog šoka*, glav. red. V. Goati, Beograd 1989.

¹⁶ Zob. L. Sell, *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*, London 2002, s. 97; V. Stevanović, *Milošević, jedan epitafor*, Beograd 2002, s. 75 i n.

¹⁷ Zob. M.J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Warszawa 2004, s. 475 i n. Por. także: J. Guskova, *Istorija jugoslovenske krize (1990–2000)*, Beograd 2003, s. 109 i n.; P. Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris 1992, s. 269 i n. Również Marek Waldenberg podkreśla, iż przyczyną rozpadu SKJ nie był spór o demokratyzację, lecz o separatyzm – zob. M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, s. 390. Odmienne zdania jest natomiast Jerzy Wiatr – por. J. Wiatr, *Spór o charakter jugosłowiańskiej tragedii*, „Myśl Socjaldemokratyczna” 2004, nr 1–2, s. 138 i n.

Jerzy Zacharias, przyczyny rozpadu SKJ były specyficzne. Pierwszoplanowej roli w jej rozkładzie nie odgrywały w Jugosławii bowiem relacje między władzą a społeczeństwem (jak w pozostałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej). W tym przypadku natomiast głównym czynnikiem podziałów w partii było skłócenie, skonfliktowanie przedstawicieli różnych narodów i narodowości. Przywódca Serbii miał za sobą poparcie delegatów z rodzimej republiki oraz Czarnogóry, Kosowa i Wojwodiny. Wspomniany blok delegatów sprzeciwiał się propozycjom decentralizacji partii komunistycznej – przekształcenia SKJ w „luźną organizację niezależnych i wolnych republikańskich partii komunistycznych”. Serbski prezydent S. Milošević odpowiadał, iż grozi to „wojną między jugosłowiańskimi komunistami i narodami”. Politycy Słowenii i Chorwacji zarzucali liderowi Serbii zamiar przekształcenia Związku w „swoje zaplecze polityczne”. Nie pomogły patetyczne gesty polityków z pozostałych republik jugosłowiańskich, którzy z niepokojem obserwowali narastający spór. Lider bośniackich komunistów Nijad Duraković oświadczył publicznie: „Zostałem upoważniony, by klęknąć przed prezydentami Kućanem i Miloševićem prosząc, by znaleźli jakiś kompromis”¹⁸. Przerwanie obrad najważniejszego gremium partyjnego oznaczało początek rozpadu SKJ, a więc ugrupowania sprawującego władzę w Jugosławii od prawie czterdziestu pięciu lat oraz istotnej instytucji, spajającej wielonarodową federację.

Jak zauważa Stephen Fischer-Galati¹⁹, polityka prezydenta J. Broz-Tity stanowiła chwiejną i niedoskonałą syntezę polityki komunistycznej i narodowej. W rezultacie głęboki konflikt między Serbami a Chorwatami, wzmocniony różnicami religijnymi między prawosławiem a katolicyzmem oraz między prowincją a miastem uległ przekształceniu z krwawej wojny w ekonomiczne i biurokratyczne machinacje. Ale – jak podkreślił ten badacz – nie udało się osiągnąć jedności w imię niezależności od obcej (radzieckiej) dominacji, ani nie utworzono zjednoczonego komunistycznego państwa narodowego.

Dość specyficznie ukształtowała się scena polityczna w Bośni i Hercegowinie, na tle pozostałych republik jugosłowiańskich. Stanowiło to konsekwencję zróżnicowania narodowościowego tej jugosłowiańskiej republiki, nazywanej „Jugosławią w miniaturze”²⁰. Po rozpadzie SKJ (co nastąpiło w styczniu 1990 r.) kierownictwo partyjne Bośni i Hercegowiny wyraziło zgodę na odejście od systemu monopartyjnego. Ustanowiono jednakże jedno ograniczenie – ugrupowania polityczne nie mogły powstawać na bazie podziałów etnicznych. Ograniczenie

¹⁸ Zob. M.J. Zacharias, *Rozpad Związku Komunistów Jugosławii w 1990 roku*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 3, s. 136.

¹⁹ S. Fischer-Galati, *Współczesna Europa Środkowo-Wschodnia. Dziedzictwo historii*, Lublin 2006, s. 65.

²⁰ Zob. V. Ćoronović, dz. cyt., s. 258; H. Batowski, *Problem bośniacki – podstawy historyczne*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej” 1994, t. II, s. 21 i n.

to zostało zniesione po orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego Republiki, który stwierdził jego niezgodność z Konstytucją Republiki²¹.

Scena polityczna została zdominowana przez trzy ugrupowania etniczne²². Jako pierwsze powstała Partia Akcji Demokratycznej (SDA) utworzona w maju 1990 r. Stanowiła ona polityczną reprezentację bośniackich Muzułmanów, a jej liderem został Alija Izetbegović²³.

W lipcu 1990 r. utworzona została Serbska Partia Demokratyczna (SDS), jej przywódcą został Radovan Karadžić. Ugrupowanie opowiadało się za zachowaniem Jugosławii jako nowoczesnego państwa federalnego. Należy także zauważyć, iż funkcjonowało drugie ugrupowanie serbskie – Serbski Ruch Odnowy (SPO), cieszący się jednakże mniejszym poparciem wśród Serbów bośniackich.

Z kolei interesy Chorwatów reprezentowała Chorwacka Wspólnota Demokratyczna (HDZ), afiliowana przy ugrupowaniu Franjo Tuđmana o tej samej nazwie. Liderem ugrupowania został Stjepan Kljuić²⁴.

Mozaikę polityczną Bośni i Hercegowiny uzupełniały dwa ugrupowania postkomunistyczne. Pierwsze było kontynuacją lokalnej organizacji Związku Komunistów. Ugrupowanie powyższe zaakceptowało na początku 1990 r. demokrację parlamentarną oraz system wolnorynkowy. Do wyborów 1990 r. lista komunistyczna występowała pod szyldem Związek Komunistów-Partia Socjaldemokratyczna (SK-SDP). Przywódcą partii był etniczny Muzułmanin – Nijaz Djuraković. Natomiast drugie ugrupowanie stanowił republikański oddział Związku Sił Reformatorskich – politycznej platformy związkowego premiera – Ante Markovicia. Partii tej szczególnie zależało na zdobyciu znaczącej popularności w tej multietnicznej republice. Przywódcą ugrupowania był rektor Uniwersytetu Sarajewskiego – Nenad Kecmanović²⁵.

²¹ S. Burg, *Bosnia Herzegovina: a Case of Failed Democratization*, [w:] *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, eds. K. Dawisha, B. Parrott, Cambridge 1997, s. 127; M. Wierzbicka, *dz. cyt.*, s. 82.

²² Zob.: N. Malcolm, *Bosnia. A Short History*, New York 1996, s. 217 i n.; D. Chandler, *Bosnia. Faking Democracy after Dayton*, London 2000, s. 27 i n.; J. Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe. A Guide to Nationality Policies, Organizations and Parties*, London 1995, s. 25 i n.

²³ Już na początku lat 70. XX w. A. Izetbegović opracował *Deklarację Islamską*, w której przedstawił swój pogląd na miejsce islamu w życiu społeczno-politycznym Bośni – zob. A. Izetbegović, *The Islamic Declaration*, Sarajevo 1990; A. Koseski, *W bałkańskim tyglu*, Pułtusk 2002, s. 43 i n.

²⁴ Zob.: S. Burg, *dz. cyt.*, s. 129; J. Bugajski, *dz. cyt.*, s. 31.

²⁵ Zob.: S. Burg, *dz. cyt.*, s. 130; *New Political Parties of Eastern Europe and the Soviet Union*, ed. B. Szajkowski, Harlow-Essex 1991, s. 313 i n.

Tabela 1. Wyniki wyborów do parlamentu Bośni i Hercegowiny
(11 listopada i 25 listopada 1990 r.)

Partia	% głosów	Liczba mandatów
SDA	33,08	86
HDZ BiH	16,15	44
SDS	26,15	72
SK-SDP	11,54	13
SRS BiH	9,23	13
Inni	–	12

Źródło: T. Goduń, M. Gygnarowski, S. Dudek, P. Iwaniszczuk, *Leksykon systemów politycznych*, Warszawa 1999, s. 53; S. Burg, *Bosnia Herzegovina: a Case of Failed Democratization*, [w:] *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, ed. K. Dawisha, B. Parrott, Cambridge 1997, s. 129.

Równocześnie odbyły się wybory do siedmioosobowego kolektywnego Prezydium Republiki. Mandaty zostały rozdzielone pośród kandydatów poszczególnych narodowości: po dwa mandaty dla reprezentantów ludności serbskiej, muzułmańskiej i chorwackiej oraz jeden dla kandydata deklarującego inną narodowość²⁶.

Politycy trzech najważniejszych ugrupowań bośniackich postanowili zawrzeć „wielką koalicję”. Reprezentant Muzułmanów A. Izetbegović został wybrany przewodniczącym Prezydium Republiki, a szefem rządu mianowano Chorwata Jure Pelivana. Natomiast Serb Momčilo Krajišnik został przewodniczącym parlamentu²⁷. Ten kruchy kompromis przetrwał kilkanaście miesięcy. W dyskusjach politycznych dominowała kwestia etniczna niezależnie od omawianej problematyki – czy to była ochrona lasów, czy ochrona interesów narodowych poszczególnych nacji w Bośni²⁸. Do otwartego konfliktu doszło, gdy nie udało się wypracować koncepcji przekształcenia czy reformy federacji jugosłowiańskiej. Ofiarą tego sporu padła etnicznie złożona republika, którą była Bośnia i Hercegowina. Partie chorwackie opowiadały się za opuszczeniem Jugosławii, muzułmańskie mozolnie negocjowały zasadniczą reformę, by jesienią 1991 r. także opowiedzieć się za wyborem przez Bośnię niezależności politycznej, podczas gdy ugrupowania serbskie twardo stały na stanowisku pozostania

²⁶ Do Prezydium Republiki zostali wybrani: Fikret Abdić, A. Izetbegović (Muzułmanie); Biljana Plavšić, Nikola Koljević (Serbowie); S. Kljuić, Franjo Boras (Chorwaci) oraz Ejup Ganić (inne narodowości). Co ciekawe, w kurii muzułmańskiej najwięcej głosów zdobył biznesmen F. Abdić (44,29%), który pokonał A. Izetbegovicia (37,08%).

²⁷ S. Burg, *dz. cyt.*, s. 134 i n.

²⁸ Zob. M. Babić, *Bośnia i Hercegowina – specyfika systemu politycznego*, [w:] *Małe państwa Europy. Specyfika systemu politycznego i aktywności międzynarodowej*, red. nauk. D. Popławski, Warszawa 2009, s. 239.

w nowej federacji z Serbią i Czarnogorą. Gdy na początku 1992 r. zarządzono referendum w kwestii niepodległości tej republiki, ludność serbska demonstracyjnie zbojkotowała głosowanie²⁹.

Podobnie ukształtował się system partyjny w Bośni i Hercegowinie po zakończeniu trzyipółletniej wojny domowej w tej republice. Kwestie etniczne oraz stosunek do pokoju zawartego w Dayton stanowią główne osie podziału wśród partii politycznych³⁰. Trzy największe ugrupowania polityczne do elekcji parlamentarnej przeprowadzonej jesienią 2002 r. to: SDS, SDA oraz HDZ³¹. Jedynym stronnictwem międzyetnicznym o sporym znaczeniu politycznym jest Partia Socjaldemokratyczna (SDP) Zlatko Lagumdžiji. Stosunek do obecnego kształtu Bośni i Hercegowiny spowodował rozłam w HDZ. Z partii odeszła grupa umiarkowanych polityków skupionych wokół Krešimira Zubaka, którzy utworzyli Chorwacką Inicjatywę Narodową (HNI). Z kolei z SDA odeszli politycy z Harisem Silajdžićem na czele i powołali Partię na rzecz Bośni i Hercegowiny (SBiH). Wśród partii serbskich należy odnotować Partię (Związek) Niezależnych Socjaldemokratów (SNSD). Liderem ugrupowania, podkreślającego aspekt regionalny ponad etniczny, jest Milorad Dodik.

W skomplikowany sposób prezentują się regulacje ustawowe dotyczące organizacji i funkcjonowania ugrupowań politycznych. Odrębne regulacje obowiązują w Republice Serbskiej, Federacji Bośni i Hercegowiny (chorwacko-muzułmańskiej) oraz w Dystrykcie Brčko³². Ustawodawca określa, iż organizacja polityczna powstaje na zebraniu działaczy politycznych. Istotne jest przyjęcie programu i statutu organizacji politycznej. Osobowość prawna jest nabywana w momencie wpisania organizacji do rejestru organizacji politycznych przez właściwy terytorialnie sąd. Warto zwrócić uwagę, iż na terenie Bośni i Hercegowiny nie jest prowadzony jednolity spis partii i ugrupowań politycznych³³.

Jedynym aktem prawnym wspólnym dla całej Bośni i Hercegowiny w zakresie działania partii politycznych jest ustawa o finansowaniu partii politycznych z 2000 r.³⁴ Ustawodawca definiuje partię polityczną jako organizację zrzeszającą obywateli w celu podejmowania politycznej aktywności i osiągania politycznych

²⁹ Zob. P. Garde, *dz. cyt.*, s. 266 i n.; Ch. Bennett, *Yugoslavia's Bloody Collapse. Causes, Course and Consequences*, New York 1995, s. 179 i n.

³⁰ Zob. szerzej o funkcjonowaniu państwa postdaytonowskiego: J. Darski, *BiH małżeństwo pod przymusem*, <http://republika.pl/darski1/kraje/bih/bihmal.htm>; A. Mujhić, *Političke promjene i odgoda demokratije u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Dijalozi o tranziciji u demokratiju*, (priredio) R. Bubalo, Novi Sad 2005, s. 22 i n.

³¹ Zob. J. Bugajski, *dz. cyt.*, s. 25 i n.; *New Political Parties...*, s. 317 i n.

³² Zob. *Zakon o političkim organizacijama*, „Službeni list BiH” 1991, br. 27, „Službeni glasnik RS” 1996, br. 15, „Službeni glasnik Brčko Distrikta” 2002, br. 12.

³³ Zob. K. Krysieniel, J. Wojnicki, *Partie i systemy partyjne państw byłej Jugostawii*, Pułtusk–Warszawa 2009, s. 64.

³⁴ Zob. *Zakon o financiranju političkih stranaka*, „Službeni glasnik BiH” 2000, br. 22.

celów. Dla funkcjonowania partii politycznych niezbędne jest zarejestrowanie jej we właściwym terytorialnie sądzie. Wolę udziału w wyborach ugrupowania polityczne zgłaszają w Centralnej Komisji Wyborczej³⁵.

SDP definiuje się jako nowoczesne ugrupowanie o lewicowej orientacji, reprezentujące ludzi pracy, reprezentujące interesy wszystkich narodów konstytucyjnych Bośni. SDP odwołuje się do narodowowyzwoleńczego antyfaszystowskiego ruchu partyzanckiego z lat 1941–1945 oraz do reformatorsko-demokratycznego nurtu Związku Komunistów Bośni oraz Związku Sił Reformatorskich. Swoich korzeni ugrupowanie doszukuje się także w pierwszej lewicowej partii bośniackiej – Partii Socjaldemokratycznej – utworzonej w 1909 r. Partia deklaruje uznanie zasad pokoju z Dayton i wolę budowy demokratycznego państwa z zabezpieczeniem socjalnym i równouprawnieniem oraz solidarnością wszystkich narodów konstytucyjnych. Władze ugrupowania deklarują liczebność na ok. 50 tys. członków. Warto podkreślić, iż ugrupowanie jest członkiem Międzynarodówki Socjalistycznej oraz Partii Europejskich Socjalistów³⁶.

Do połowy pierwszej dekady XXI w. kluczowym ugrupowaniem ludności serbskiej była SDS. W swoim programie partia deklaruje realizację „woli narodu serbskiego”, walkę o prawa i wolności zarówno pojedynczych obywateli, jak i kolektywnego zbiorowiska. Za największy sukces ugrupowanie uznaje powstanie Republiki Serbskiej, potwierdzone porozumieniem pokojowym z Dayton. Politycy SDS przypominają, iż ugrupowanie powstało jako ostatnia partia etniczna (po muzułmańskiej i chorwackiej) w 1990 r. Utworzenie partii stanowiło odpowiedź na procesy rozpadu federacji jugosłowiańskiej. Należy podkreślić, iż ugrupowanie zdecydowanie negatywnie ocenia czterdzieści pięć lat „totalitarnego, jednopartyjnego, komunistycznego reżimu”, który nie zdołał rozwiązać kwestii serbskiej. Sztuczne republikańskie granice doprowadziły do majoryzacji narodu serbskiego i stały się przesłanką „balkanizacji” federacji. W kolejnych założeniach programowych SDS stawia sobie za cel umacnianie socjalnego państwa serbskiego w ramach ładu postdaytonowskiego³⁷.

Od 2006 r. głównym ugrupowaniem ludności serbskiej jest SNSD. Ugrupowanie powstało w marcu 1996 r., pierwszym liderem partii został wybrany M. Dodik, a sekretarzem generalnym Nenad Baštinac. Liderzy partii reklamowali SNSD jako polityczną alternatywę dla SDS w Republice Serbskiej. W rezultacie elekcji lokalnej w 2004 r. ugrupowanie stało się największą partią w Republice Serbskiej oraz drugim w Bośni i Hercegowinie. Kandydaci ugrupowania zostali burmistrzami piętnastu gmin w Republice Serbskiej oraz dwóch w federacji chorwacko-muzułmańskiej. Hasłem wyborczym było: „Dobrobyt dla wszystkich”³⁸.

³⁵ Zob. *tamże*, s. 64.

³⁶ Zob. <http://www.sdp.ba/>.

³⁷ Zob. <http://www.sdsrs.com/>.

³⁸ Zob. <http://www.snsd.org.dnn/>.

Głównym ugrupowaniem muzułmańskim jest SDA. Definiuje się jako rezultat prawie pięćdziesięcioletniego procesu uświadamiania politycznego i kulturalnego ludności muzułmańskiej. Ugrupowanie określało się jako „polityczny ruch obywateli Jugosławii przywiązanych do kulturowo-historycznego kręgu muzułmańskiego oraz innych obywateli federacji, którzy akceptują program i cele partii”. Pierwszym liderem ugrupowania (urząd pełnił do października 2001 r.) był A. Izetbegović. Trzeci kongres SDA w Sarajewie w październiku 2001 r. dokonał wyboru nowego lidera, został nim Sulejman Tihić. Dotychczasowy lider został wybrany na honorowego przewodniczącego partii (zmarł w październiku 2003 r.). Od 2001 r. SDA definiuje się jako „partia centrum otwarta na wszystkich obywateli Bośni i Hercegowiny”³⁹.

Kluczowym reprezentantem ludności chorwackiej jest HDZ. Ugrupowanie określa się jako zrzeszenie ludności chorwackiej oraz innych obywateli Bośni i Hercegowiny. Swoją profil ideowo-polityczny określa jako chrześcijańsko-demokratyczny. Do 2007 r. odbyło się dziesięć kongresów ugrupowania (siedem w Mostarze, dwa w Sarajewie oraz jeden w Neum). HDZ bierze aktywny udział w sprawowaniu władzy wykonawczej w Bośni (zarówno na szczeblu ogólnopaństwowym, jak i federacji). Partia uczestniczyła w rządzie w latach 1996–2000 oraz od 2002 r. do chwili obecnej. Należy podkreślić, iż HDZ pozostaje organizacją bliźniaczą dla HDZ działającej w Republice Chorwackiej. Jednocześnie warto dodać, iż działa HDZ 1990 nawiązująca do dziedzictwa Franjo Tuđmana (pierwszego prezydenta Republiki Chorwackiej)⁴⁰.

Istotnym ugrupowaniem na scenie politycznej była SBiH. Partia ta została utworzona w 1996 r. przez polityków skupionych wokół H. Silajdzicia, działacza muzułmańskiego młodego pokolenia, premiera w latach 90. XX w. Ugrupowanie deklaruje „wolę budowy demokratycznej, multietnicznej Bośni jako suwerennego państwa równoprawnych obywateli i narodów”. Ugrupowanie określa się jako centrowe, ale zastrzega, iż „polityczny program ugrupowania nie jest ograniczony dogmatycznymi pryncypiami, ale wyznaczany przez konkretne interesy państwa i obywateli”⁴¹.

Pewne zmiany na bośniackiej scenie politycznej można zaobserwować na początku XXI w. Wyniki elekcji przeprowadzonej jesienią 2002 r. przyniosły spadek popularności SDS (15,1%), pogłębiony znacznie w rezultacie kolejnej elekcji przeprowadzonej w październiku 2006 r. (7,7%). Na głównego reprezentanta interesów ludności serbskiej wyrosła SNSD. Ugrupowanie M. Dodika począwszy od elekcji jesienią 2000 r. notowało znaczny (dwukrotny) wzrost popularności – z 5,1% w 2000 r., poprzez 10,1% w 2002 r. aż do 19,1% w 2006 r. Spadek notowała także muzułmańska SDA, jej szczytowy rezultat to 23,7%

³⁹ Zob. <http://www.sda.ba/>.

⁴⁰ Zob. <http://www.hdzbih.org/>.

⁴¹ Zob. <http://www.zabih.ba/>.

podczas elekcji w 2002 r., po czterech latach na ugrupowanie padło zaledwie 16,9% głosów. Wzrost poparcia zanotowali natomiast kandydaci SBiH (osiągając 12% w 2002 r. oraz 15,5% cztery lata później). Postkomunistyczna SDP zanotowała tendencję stagnacyjną, pozostając ugrupowaniem 1/10 wyborców Bośni i Hercegowiny (odpowiednio: 11,3% w 2002 r. oraz 10,1% w 2006 r.). Tendencja ta była niepokojąca dla liderów ugrupowania, zważywszy na fakt sukcesu wyborczego jesienią 2000 r. Wówczas kandydatów SDP poparło 18% głosujących w Bośni i Hercegowinie.

Tabela 2. Bośnia i Hercegowina – wybory do parlamentu republiki

Partie	1996 liczba man- datów	1998 liczba man- datów	1998 % głosów	2000 liczba man- datów	2000 % głosów	2002 liczba man- datów	2002 % głosów	2006 liczba man- datów	2006 % głosów
SDA	19			8	18,8	10	23,7	9	16,9
HDZ BiH	8	6	11,2	5	11,4	5	10,1	2	3,7
SDS	9	4	9,1	6	17,8	5	15,2	3	7,7
ZL BiH	2								
SBiH	2			5	11,4	6	12,0	8	15,5
KCD		17	32,7						
SDP				9	18,0	4	11,3	5	10,1
SRS		6	10,8						
DNZ		2	6,6						
SMP	2								
SK-SDP									
SRSJ									
PDP				2	6,4	2	4,7		
SNSD				1	5,1	3	10,1	7	19,1
Inne		7		6		7		8	

Źródło: T. Goduń, M. Gygnarowski, S. Dudek, P. Iwaniszczuk, *dz. cyt.*, s. 53;
<http://parties-and-elections.de/bosnia.html>.

Tabela 3. Wybory do Izby Reprezentantów federacji muzułmańsko-chorwackiej

Partie	1996 liczba mandatów	1998 liczba mandatów	2002 liczba mandatów	2002 % głosów
1	2	3	4	5
SDA	78		32	32,7
HDZ BiH	36	28	16	15,8
ZL BiH	11			

Tabela 3 (cd.)

1	2	3	4	5
SBiH	10		15	15,3
KCD		68		
SDP		19	15	15,6
HSP	2	2	1	0,6
DNZ	3	3	2	2,3
HNI		4	2	2,0
BPS		2	1	1,4
BOSS		14	3	2,8
Inne				

Źródło: J. Wojnicki, *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*, Pułtusk 2007, s. 424.

Tabela 4. Wybory do Zgromadzenia Ludowego Republiki Serbskiej

Partie	1996 liczba mandatów	1997 liczba mandatów	1998 liczba mandatów	2002 liczba mandatów	2002 % głosów
SDS	45	24	19	26	31,2
SDA	14			6	7,1
KCD		16	15		
SMP	10				
SRS	6	15	11	4	4,4
SNS		15	12	1	1,0
SBiH	2			4	3,7
SPRS		9	10	3	4,2
SDP		2	2	3	3,4
SNSD		2	6	19	21,8
PDP				9	10,7
DNS				3	4,0
Inne	6		8	5	

Źródło: J. Wojnicki, *dz. cyt.*, s. 425.

Objaśnienia:

BOSS – Bosanska stranka (Partia Bośniacka)

BPS – Bosanskohercegovačka patriotska stranka (Bośniacko-hercegowińska Partia Patriotyczna)

DNS – Demokratski narodni savez (Demokratyczny Związek Ludowy)

DNZ – Demokratska narodna zajednica (Demokratyczna Wspólnota Ludowa)
HDZ BiH – Hrvatska demokratska zajednica BiH (Chorwacka Wspólnota Demokratyczna)
HNI – Hrvatska nova inicijativa (Nowa Inicjatywa Chorwacka)
HSP – Hrvatska stranka prava (Chorwacka Partia Prawa)
KCD – Koalicija za cjelovitu i demokratsku Bosnu i Hercegovinu (Koalicja na rzecz Jednolitej i Demokratycznej Bośni i Hercegowiny)
PDP – Partia demokratskog progresa (Partia Demokratycznego Postępu)
SBIH – Stranka za Bosnu i Hercegovinu (Partia na rzecz Bośni i Hercegowiny)
SDA – Stranka demokratski akcije (Partia Akcji Demokratycznej)
SDP – Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (Partia Socjaldemokratyczna Bośni i Hercegowiny)
SDS – Srpska demokratska stranka (Serbska Partia Demokratyczna)
SK-SDP – Savez komunista – Socijalistička demokratska partija (Związek Komunistów – Partia Socjaldemokratyczna)
SMP – Savez za mir i progres (Sojusz na Rzecz Pokoju i Postępu)
SNS – Srpski narodni savez (Serbski Sojusz Narodowy)
SNSD – Stranka (Savez) nezavisnih socijaldemokrata (Partia (Związek) Niezależnych Socjaldemokratów)
SPRS – Socijalistička partija Republike Srpske (Partia Socjalistyczna Republiki Serbskiej)
SRS – Srpska radikalna stranka (Serbska Partia Radykalna)
SRSJ – Savez reformskih snaga Jugoslavije (Związek Sił Reformatorskich Jugosławii)
ZL BiH – Združena lista Bosne i Hercegovine (Wspólna Lista Bośni i Hercegowiny)

Warto zwrócić uwagę, iż na 71 ugrupowań politycznych, które zgłosiły wolę udziału w wyborach lokalnych w dniu 2 października 2004 r., najwięcej – bo 17 – zadeklarowało swoją siedzibę w Banja Luce, 16 w Sarajewie, 4 w Mostarze, 3 w Tuzli, 3 w Dystrykcie Brčko oraz 2 w Bihaciu. Usytuowanie siedziby odzwierciedla narodowy charakter wspomnianych partii: Banja Luka to największe miasto w Republice Serbskiej, ugrupowania sarajewskie w większości reprezentują ludność muzułmańską. Chorwackie ugrupowania mają swoje siedziby w Mostarze⁴².

Interesująco przedstawia się członkostwo w ugrupowaniach parlamentarnych w Bośni i Hercegowinie. Najwięcej członków posiadała w połowie pierwszej dekady obecnego wieku HDZ – ok. 66 350. Drugie miejsce zajmowała Partia Emerytów i Rencistów (SPU) deklarująca przynależność ok. 60 000 członków. SDP podawała, iż przynależy do niej 56 230 członków. Serbska Partia Radykalna deklarowała przynależność do niej ok. 14 000 członków, natomiast Chorwacka Partia Prawa (HSP) – ok. 12 000 członków. Nowa Inicjatywa Chorwacka liczyła 3500 członków. Należy zauważyć, iż dane powyższe podawały zainteresowane ugrupowania, nie podlegały one zatem weryfikacji⁴³.

⁴² Zob. *Procjena razvoja demokratije u Bosni i Hercegovini*, ur. S. Dizdarević i in., Sarajevo 2006, s. 148.

⁴³ Zob. *tamże*, s. 149.

Ostatnie wybory w Bośni i Hercegowinie odbyły się 4 października 2010 r. Bośniacy wybierali wówczas trzyosobowe Prezydium, parlament centralny oraz parlamenty dwóch części składowych (Federacji Bośni i Hercegowiny oraz Republiki Serbskiej) i kantonalne. Dodatkowo obywatele Republiki Serbskiej wybierali Prezydenta oraz Wiceprezydenta. Podsumowując wyniki wyborów, należy zwrócić uwagę, iż w Federacji przewagę zdobyły ugrupowania nastawione bardziej kompromisowo. Natomiast ponowne zwycięstwo SNSD w Republice Serbskiej może uniemożliwić przeprowadzenie reformy konstytucyjnej. Chorwackim przedstawicielem w Prezydium ponownie został wybrany Željko Komšić z SDP (uzyskał ok. 60% głosów). Kandydata SDP poparli także wyborcy muzułmańscy. Muzułmańskim przedstawicielem został natomiast Bakir Izetbegović (ok. 35% głosów), nawołujący do kompromisu z ludnością serbską. Odnosił on minimalne zwycięstwo nad Fahrudinem Radončiem (31% głosów), potentatem medialnym. Należy natomiast odnotować spadek popularności dla nieustępliwej linii H. Silajdzicia. Wśród ludności serbskiej zwyciężył kandydat SNSD, pokonując kandydata opozycji Mladena Ivanicia. Frekwencja w wyborach wyniosła 57%. Poparcie dla umiarkowanych kandydatów należy uzasadniać zmęczeniem linią zbyt nacjonalistyczną oraz wolą zmian w części muzułmańsko-chorwackiej. Oceniając wyniki elekcji, można je uznać za umiarkowanie dobry prognozyk na przyszłość⁴⁴.

Równocześnie mieszkańcy Bośni i Hercegowiny wybierali w pierwszą niedzielę października 2010 r. deputowanych do Izby Reprezentantów. Frekwencja w elekcji wyniosła 54,5% uprawnionych do głosowania. Trzy największe ugrupowania to: postkomunistyczna SDP, serbska SNSD oraz muzułmańska SDA. Największym zwycięzcą elekcji okazała się SDP, która zdołała w ciągu czterech lat podwoić wynik wyborczy: 20% (osiem mandatów) z 10,1% (pięć mandatów w 2006 r.). SNSD zdołała utrzymać dotychczasowe poparcie wśród ludności serbskiej – 19,5% (osiem mandatów), a w 2006 r. – 19,1% (siedem mandatów). Lekki spadek zanotowała natomiast główna partia ludności muzułmańskiej – SDA. W 2010 r. głos na jej listy oddało 15,1% wyborców (siedem mandatów), podczas gdy w 2006 r. – 16,9% (dziewięć mandatów). Drugie ugrupowanie reprezentujące interesy ludności serbskiej – SDS – odnotowało pewien wzrost popularności – z 7,7% głosów w 2006 r. (trzy mandaty) do 9,7% głosów (cztery mandaty) w 2010 r. Wybory zakończyły się także dramatycznym spadkiem poparcia dla SBiH. Na to centrowe ugrupowanie muzułmańskie byłego szefa rządu H. Silajdzicia głos oddało zaledwie 6,1% wyborców (dwa mandaty), podczas gdy w poprzedniej elekcji ponad 15,5% wyborców (osiem mandatów). Z ugrupowań chorwackich HDZ uzyskała znaczne wzmocnienie swojej pozycji: z 4,9% (trzy mandaty) do 8% (osiem mandatów). Drugie ugrupowanie chorwackie

⁴⁴ Zob. *Wybory w Bośni i Hercegowinie: małe szanse na zmiany ustrojowe*, „BEST OSW”, 6 X 2010, nr 33.

– rozłamowa HDZ 1990 – zdołała utrzymać dotychczasowe poparcie – 3,5% (dwa mandaty). Tradycyjnie poza parlamentem znalazła się skrajnie prawicowa HSP. Warto odnotować sukces nowego ugrupowania utworzonego w 2009 r. – Unii na Rzecz Lepszej Przyszłości (SBB). Na kandydatów wystawionych przez to ugrupowanie padło 9,2% głosów (cztery mandaty)⁴⁵.

Scena polityczna Bośni i Hercegowiny stanowi odzwierciedlenie multietnicznego charakteru tej byłej republiki jugosłowiańskiej. Główna oś sporu pomiędzy ugrupowaniami politycznymi nosi znamiona etniczne i religijne. Jedynym znaczącym ugrupowaniem ponadetnicznym jest postkomunistyczna SDP. Kwestie społeczno-ekonomiczne pozostają drugorzędne wobec sprawy narodowej: Serbów, Muzułmanów oraz Chorwatów. Także profile ideowo-polityczne ugrupowań bośniackich (lewica, centrum, prawica) służą politykom raczej jako użyteczny szyld niż ideologiczna wykładnia.

⁴⁵ <http://www.parties-and-elections.de/bosnia.html>.